

izvirno znanstveno delo

UDK 331.5:949.712 Ptuj "1919-1941"

prejeto: 30. 7. 1999

Ljubica Šuligoj

dr., docentka, Pedagoška fakulteta v Mariboru, v pokoju
SI-2250 Ptuj, Belšakova 8

Socialna gibanja na ptujskem območju med svetovnjima vojnama

IZVLEČEK

Avtorica predstavlja posamezna socialna gibanja na gospodarsko zaostalem ptujskem območju, in sicer protidraginjske akcije, shode, proteste, mezdna in stavkovna gibanja ter socialne nemire med viničarji.

SUMMARY

SOCIAL MOVEMENTS IN THE PTUJ REGION BETWEEN THE TWO WORLD WARS

The author presents individual social movements in the economic undeveloped Ptuj region, that is anti-dearth actions, meetings, protests, wage and strike movements and social turmoil among the vintagers.

Ključne besede: socialno gibanje, protidraginjske akcije, stavkovna gibanja

Gospodarsko in družbeno zaostalost ptujskega območja so med obema vojnama zaznamovali viničarstvo, razdrobljenost zemljiške posesti, nizka kmetijska produktivnost, agrarna prenaseljenost, odvisnost cenene delovne sile predvsem od nemških delodajalcev ter ob sorazmerno razvejani obrtniški dejavnosti, skromno razvita industrija. Take razmere so imele za posledico, da v okraju ni bilo večjih socialnih gibanj. Razen gibanja ptujskih usnarjev leta 1911 proti delodajalcu Josefu Pirichu, organiziranih mezdnih gibanj do konca prve svetovne vojne ne poznamo.¹

Zaradi šibke ekonomske osnove, posledic vojne, nenehnih kriz, nizkega vrednotenja delavcev in odpuščanja z dela ter nespoštovanja kolektivnih pogodb, je občasno med svetovnjima vojnama prihajalo v okraju do posameznih socialnih nemirov med delavci v industrijskih obratih, med obrtniški pomočniki, nameščenci in viničarji; stavka

železničarjev aprila v letu 1920 je dosegla tudi ptujske Železniške delavnice.

Ptujski okraj je bil po prvi svetovni vojni gospodarsko povsem izčrpan. Okraj se je otepal z gospodarsko nelikvidnostjo, saj je ostalo breme vojnih posojil v vrednosti čez 27 milijonov kron. Mestna občina Ptuj je ob pomanjkanju sredstev težko izvajala posamezne transakcije. Proračunski primanjkljaj naj bi se pokrival z občinskimi dokladi, toda posredni davki, kot trošarine in takse, so samo bremenili prebivalstvo brez premoženja. Porast življenjskih stroškov je prizadeval širše socialne plasti v okraju; za ok. 2% svojih "ubožcev" je mestna občina v letu 1920 namenila 27 tisoč kron ob davčni moči nad 168 tisoč din.² Okrajno glavarstvo je ocenjevalo razmere na ptujskem območju kot "skrajno neugodne". Poverjeništvu za notranje zadeve pri Deželni vladi je v letu 1919/20 opozarjalo na veliko draginjo, do katere je prišlo z

¹ Pokrajinski muzej Ptuj (PMP), Arhiv oddelka za novejšo zgodovino, fas. Topografija (gospodarske organizacije).

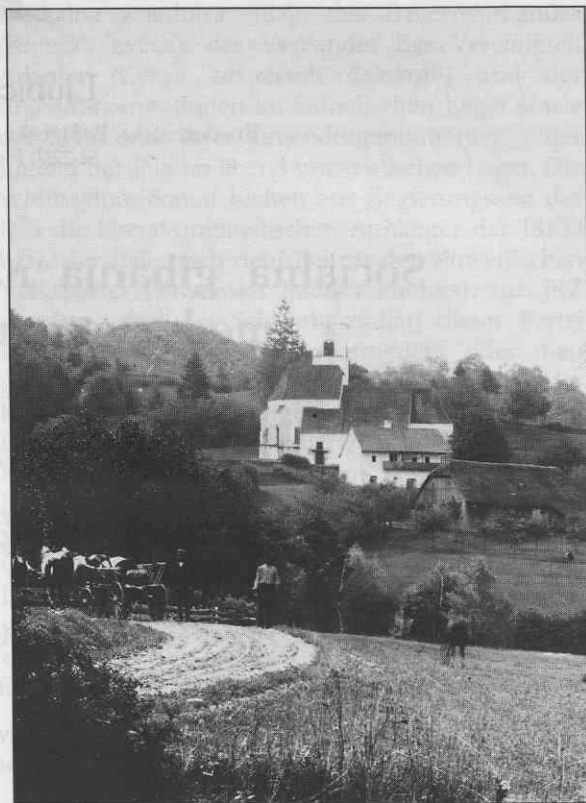
² Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), Mestna občina Ptuj (MOP) 1921, šk. št. 250, dok. št. 31/11-1921.

razvrednotenjem krone, kar je povečalo nezadovoljstvo med prebivalstvom in prizadelo "revnejše sloje".³ Opozorila Okrajnega glavarstva o več kot polovici nepreskrbljenega prebivalstva in o prizadetih haloških viničarjih potrjujejo zaskrbljenost oblasti, saj je na ptujskem območju že prihajalo do delavskih nemirov. V pričakovanju agrarne reforme so postali nemirni poljedelski delavci, kot težak socialni problem pa se je kazalo viničarsko vprašanje. 4. aprila 1920 so protestno zborovali viničarji pri Sv. Trojici v Halozah. O haloški bedi je poročal liberalni Ptujski list in si hkrati prizadeval odvrniti viničarje od "hujskačev", ki kočarje in delavce odvrtačajo od dela, če jim delodajalec ne nameni ustreznega plačila. Pisanje lista si lahko razlagamo kot svarilo oblasti pred povojnimi "rudečimi dnevi"; razmere je bilo potrebno umiriti.⁴

Obdobje viničarskega gibanja se je zaključilo v marcu 1921. Po vladnem posredovanju naj bi se poslej viničarska plača določala po pogodbi z gospodarjem. Viničar naj bi imel prosto stanovanje in hlev, dobil naj bi 3% nagrado od pridelka vina, kar naj bi se izplačalo glede na dnevne cene. Vsak član viničarske družine, sposoben za delo, naj bi delal za gospodarja najmanj 150 dni na leto.⁵ Toda usodo viničarjev so še nadalje krojili njihovi gospodarji.

Delodajalci, ne le na podeželju, so na ptujskem območju izkoriščali odvečno in zato podcenjeno delovno silo. Tako je v letu 1919/20 prihajalo v okraju do pogostih manjših mezdnih in drugih gibanj različnih kategorij prebivalstva. Ta so bila običajno slabo organizirana in z nejasnimi smotri. Gibanja so bila navadno le "javni ljudski shodi", kot npr. prvomajsko zborovanje leta 1919 Krajevne organizacije JSDS v Ptuj. Protestni shodi so opozarjali na življenjsko stisko ljudi, kot npr. protidraginjski shod Krajevne organizacije JSDS Ptuj v oktobru leta 1919 in shod državnih nameščencev za "pošteno eksistenco" v decembru.⁶ Na naraščajočo draginjo in slabši materialni položaj delavcev mestne občine je opozorila tudi Spomenica občinskih delavcev o zvišanju mezd. V imenu ptujske socialnodemokratske organizacije je Spomenico v oktobru 1919 poslal Mestni upravi Ivan Šegula, mizar v Železniških delavnicah. V Spomenici so opozorili, da zahteva po višjem izplačilu ne more biti razlog za odpoved dela in da delavci v pri-

merjavi z drugimi območji prejemajo manjši zaslužek (urna mezda 7 kron, drugod 9 do 12 kron).⁷

Leta 1920 so viničarji protestno zborovali pri Sv. Trojici v Halozah (Podlehnik). (PMP, fototeka kulturnozgodovinskega oddelka.)

Zahteve "Splošne železničarske organizacije za Jugoslavijo" leta 1919 o izboljšanju položaja železničarjev je na nekaj shodih podprla ptujška Krajevna skupina pod vodstvom Ivana Šegula. Na padec življenjske ravni so odločneje odgovorili usnarji kot najštevilnejša skupina ptujskih delavcev; v marcu in aprilu 1920 so bili v svojih zadevah tudi uspešni. Ob prisotnosti zastopnika Stokovne komisije in načelnika Krajevne organizacije JSDS Jožeta Rožeta je bil dosežen sporazum o zvišanju delavske mezde za 30%.⁸

Drugače je v letu 1919/20 potekal spor med trgovskimi nastavljenici in gremijem trgovcem v Ptuj, v katerem so še vedno trdno sedeli zastopniki nemške manjšine. Le-ti zaradi lastnih davčnih bremen niso pristali na sklenitev v kolektivne pogodbe. Tako se je delovno razmerje samovoljno urejalo. Več ptujskih obrtnikov in trgovcev ni spoštovalo 48-urnega delavnika in nedeljskega

³ Glej op. 2.

Arhiv Republike Slovenije (ARS), Predsedstvo deželne vlade za Slovenijo, Poverjeništvo za notranje zadeve, Situacijska poročila leta 1919 in 1920, Okrajno glavarstvo Ptuj št. 2038/pr. 3. 11. 1919; št. 1977/preds. 22. 11. 1919; št. 2092/pr. 7. 12. 1919.

⁴ Ptujski list 13. 7. 1919, 18. 1., 18. 4. in 25. 4. 1920, 20. 2. 1921; Rdeči prapor 23. 10. 1920.

⁵ Glej op. 4, 13. 3. 1921.

⁶ ZAP, MOP 1919, šk. št. 241, dok. št. 26/54 in šk. št. 243, dok. št. 618/919.

⁷ ZAP, MOP 1920, šk. št. 247, dok. št. 843/2.

⁸ ZAP, MOP 1920, šk. št. 247, dok. št. 363/2.

počitka. Obveljal je 10-urni delavnik. Šele po posredovanju Zveze trgovskih nastavljenecv je decembra 1919 reagiral Mestni urad z zahtevo po "strogem nadzoru".⁹

Nenaklonjenost krajevnih oblasti do zahtev trgovskih nastavljenecv se je pokazala že avgusta 1919, ko so ti predložili osnutek kolektivne pogodbe o čezurnem delu, obiskovanju trgovske šole, draginjskih in družinskih dokladah, plačevanju vajencev od 50 do 100 kron na mesec in plačilu trgovskih pomočnikov v razponu od 300 do 500 kron. Mestni urad je zavrnil predloge, češ da nima "ingerence" urejati status članov. Urad bo poskušal urediti stanje pri trgovskem gremiju.

Osrednja Prešernova ulica v Ptujju leta 1921. Nemški napisi v mestu še niso bili odstranjeni. (Vir: fototeka Zgodovinskega arhiva Ptuj.)

V naslednjem letu so se razmere še zaostriale. Zahtevi Odbora trgovskih nastavljenecv v oktobru leta 1920, da naj se plače zaradi "vedno naraščajoče draginje" (jeseni leta 1919 kg pšenice 1,50 kron, spomladi 1920 kg moke 10 kron) dvignejo za 75% in da se mora upoštevati zakonsko določeni nedeljski počitek tudi v Ptujju, se je trgovski gremij vztrajno upiral in ni prišlo do sporazuma.¹⁰

Splošno padanje življenjske ravni ob zaostrenih gospodarskih razmerah je v letih 1920/22 pripeljalo do več mezdnih gibanj pri obrtniškem delavstvu, zlasti med živilskimi in stavbnimi delavci. Slaba organiziranost in neenotnost med njimi sta vodili do izkoriščanja delovne sile, zlasti vajeniške; kršenje delovne pogodbe je bilo običajno.

Leta 1920 so stopili v mezdno gibanje pekovski pomočniki. Kljub posredovanju Osrednjega društva živilskih delavcev za Slovenijo se mezdni prejemki niso dosti dvignili. Iz poročanja Enakosti v septembru 1922 povzemamo razlike v vrednotenju dela pekovskih pomočnikov: V Mariboru se je npr.

dvignila mezda od 1.075 na 1.128 kron, v Ptujju pa od 630 na 700 kron.

Tudi delodajalci stavbinskih delavcev niso upoštevali mezdne pogodbe; nadurnega dela niso plačevali procentualno, urno mezdo so dvignili za krono pri več kot 8-urnem delavniku. Na delavskem shodu v gostilni Beli križ v Ptujju avgusta 1922 so sklenili nastopiti "enotno in odločno".¹¹ So-deč po nadaljnjih dogodkih, se je izkoriščanje stavbinskih delavcev nadaljevalo.

V začetku leta 1921 se je začelo mezdno gibanje med lesnimi delavci, zaposlenimi na mestni žagi v Ptujju. Povišanje delavskih plač za 50%, ko bi najnižji zaslužek znašal 8,25 kron na uro ali 66 kron na dan, izplačevanje nadur in nedeljskega dela po zakonu, zahteva po višjih mezdah, ki ne more biti vzrok odpovedi dela, so bile poglavitne zahteve Spomenice ptujske podružnice Osrednjega društva lesnih delavcev in sorodnih strok, poslane na Deželno vlado za Slovenijo.¹²

Po vladnem posredovanju je mestni sosvet v marcu 1921 delno ugodil zahtevam delavcev. Odpuste z dela je utemeljeval s trditvijo, da je do letih prihajalo zaradi "kršenja delovnega reda". Mestni sosvet je tudi ugotavljal, da delavci, ki so doma na podeželju, ne prispevajo v fond občinskih doklad ter zato niso upravičeni do polovičnega plačila v primerih, če stroji ne obratujejo. Zahtevo po 50% zvišanju mezd so na občini odklonili, ker je bila razen strojnikov na žagi zaposlena le nekvalificirana delovna sila. Delavci so se morali zadovoljiti z 20% dvigom mezd, tako da je navaden delavec poslej prejemal 6,60 kron na uro. Nadure naj bi se izplačevale po zakonu, enako naj bi bile urejene tudi odpovedi dela.

Splošna železničarska stavka aprila 1920 je pritegnila delavce Železniških delavnic v Ptujju, kjer je bilo ob koncu vojne zaposlenih okoli 70 delavcev. Stavkovno gibanje ptujskih delavcev lahko spremljamo skozi prevladujoči vpliv socialne demokracije, čeprav tudi ni mogoče obiti vplivov oktobrske socialistične revolucije. Ker so slabe življenjske razmere pogojevale nezadovoljstvo ljudi, so oblasti spremljale morebitno revolucionarno nevarnost. Okrajno glavarstvo je npr. 16. aprila 1920 pisalo Poverjeništvu za notranje zadeve v Ljubljani, da se v mestu "do sedaj še ni pojavil boljševiški agitator".¹³

Isti dan pa je zavrelo med slovenskimi železničarji, ki so iskali boljše življenjske pogoje. Stavka ptujskih železničarjev se je pričela z zborovanjem

⁹ Delavske novice 24. 8. 1922.

¹² ZAP, MOP 1921, šk. št. 250, dok. št. 716/11-1921.

¹³ Glej op. 3, ARS, Pokrajinska uprava za Slovenijo, oddelek za notranje zadeve, Pov. Protidržavne akcije boljševikov, Mestni magistrat Ptuj št. 12/146 z dne 16. 4. 1920.

⁹ ZAP, MOP 1919, šk. št. 244, dok. št. 1329-1919.

¹⁰ ZAP, MOP 1920, šk. št. 247, dok. št. 852/1-1920; glej op. 4, 26. 4. 1920.

pred ptujskim magistratom. Organizirala sta jo skupinovodja kovačev iz mariborskih železniških delavnic, komunist Andrej Čanžek, in socialdemokrat Jože Rože iz Maribora, sicer uradnik Bolniške blagajne v Ptujju in po oceni oblasti "glavni stavkovni agitator". Imenovana sta že prej zahajala med delavce Železniških delavnic v Ptujju.¹⁴ Stavkajoči, ki jih je vodil socialdemokrat Ivan Šegula, so bili nenehno povezani z Mariborom.

Ukrepi oblasti potrjujejo, da je bila stavka solidno organizirana in da je imela "protidržavni" smoter. Stavkajoči so vztrajali do 2. maja, pa čeprav so oblasti zahtevale njihovo vrnitev na delo. Odločno zastavljene zahteve in ne "mile resolucije" naj bi delavce privedle do stavkovnega uspeha.¹⁵ Oblasti so stavko razumele kot revolucionarno nevarnost, ki jo je potrebno s silo zadušiti; stavko so imele za velik nemir na sicer "umirjenem" ptujskem območju.

19. aprila je Okrajno glavarstvo sprejelo navodila o ukrepih proti stavkajočim in o vzdrževanju reda. Naslednji dan sta v Ptujju pričela ukrepati orožništvo in državna policija.¹⁶ Enajst železničarjev so pripeljali v staro kasarno že 20. aprila. Do 29. aprila se je od 22 zasledovanih, ki se niso odzvali na dvomesečne orožne vaje, znašlo v zaporu 15, med njimi Franc Kramberger, Franc Rozman in Ivan Šegula. Po zbranih podatkih je bilo vseh aretiranih 17, od katerih so imele oblasti posameznike za komuniste. V situacijskem poročilu Okrajnega glavarstva v Ptujju dne 18. maja 1920 izvemo, da so bili "radi komunistične agitacije aretovani in ovadeni" posamezniki in da je komunistov v okraju več, vendar njihovega aktivnega delovanja med stavko ni bilo mogoče dokazati. Poročilo med drugimi omenja Jožeta Rožeta in Ivana Šegula kot "vodjo" socialnodemokratske stranke oz. stavkajočih.¹⁷ Liberalni Ptujski list je poročal, da je "glavni agitator Rože na varnem".

Medtem je vlada takoj po dogodkih na Zaloški cesti v Ljubljani poostrila nadzor in prepovedala "vsako zbiranje v gručah". Mestni magistrat v Ptujju je zato omejil nočno gibanje ljudi na ulicah in prepovedal nočno obratovanje javnih lokalov. Mestna policija je opozorila tiste, ki stanujejo v

mestnem okolišju, delajo pa v mestu, da ga morajo zapustiti do 21. ure oz. prihajati le v mesto v delovnem času.¹⁸

Oblasti so po zlomu stavke javnosti hotele dokazati, da stavkajočim ni šlo za "zboljšanje mezdne vprašanja", temveč za druge namene. Ptujski list je zapisal, da je stavka "prekoračila meje" in da so jo hoteli "na boljševiski način" izbrati komunisti ter doseči zmago. Po uradni oceni je stavkalo "socialistično delavstvo", ki je organizirano v Splošni železničarski organizaciji - Krajevni skupini Ptuj, vendar se je gibanje "izpremenilo v politično, komunistično in je bilo naperjeno proti obstoju države".¹⁹ Čeprav je bilo delavstvo upravičeno do boljših življenjskih pogojev, je omenjeno glasilo ljudi strahovalo pred "opasnim" komunizmom in stavko, ki "dela draginjo". Oblasti so ukrepale tako, da nekaterim delavcem nekaj dni niso priznali dnevnega zaslužka. Štirje delavci so izgubili delo. Vodja stavke Ivan Šegula je bil premeščen. Jože Rože, ki so ga z drugimi izpustili iz zapora, ni smel ostati v Ptujju, čeprav so se zanj zavzeli organizirani delavci v mestu. 6. avgusta je namreč Ivan Šegula v imenu Krajevne skupine železničarjev, Okrožne organizacije JSDS, Gasilskega društva, Osrednjih društev usnarjev, živilskih in stavbinskih delavcev zaprosil Načelstvo okrajne bolniške blagajne v Ljubljani za Rožetovo vrnitev v Ptuj, ker ga tukajšnje delavstvo "silno potrebuje".²⁰

Po uvedbi Obznane so oblasti pozorneje spremljale strokovno organiziranost delavstva in ovirale delo delavskih zaupnikov. Po pravilniku o delavskih zaupnikih iz leta 1923 se le-ti niso smeli udeleževati delavskih gibanj in stavk. V Ptujju je zato februarja istega leta prišlo do protestnega shoda delavcev.²¹

Manjši nemiri so se na ptujskem območju v tem obdobju nadaljevali, čeprav je na Slovenskem po letu 1925 sledilo krajše deflacijsko obdobje. Življenje v ptujskem okraju ni krenilo na bolje. Zastale družbenogospodarske razmere so bile med obema vojnama visoka cena za delovno silo. Ostalo je viničarstvo, agrarna reforma ni prinesla rezultatov, premajhne gospodarske možnosti okraja so odvečni delovni sili onemogočale delo in primeren zaslužek.

Povprečni mesečni zaslužek ni zadoščal za pokrivanje eksistenčnega minimuma; revščine je bilo veliko. Delavčeva mezda v tovarni Petovia je glede na kvalifikacijsko strukturo veljala leta 1926

¹⁴ Rdeči prapor 25. 9. 1920; Ptujski tednik 10. 4. 1959.

¹⁵ ZAP, Okrajno sodišče Ptuj, šk. št. 149, spis UV 87/21 z dne 17. 3. 1921; Franc Rozman, Nežika Kramberger ustni vir.

¹⁶ ZAP, MOP 1920, šk. št. 247, dok. št. 489-1920; Prav tam, Državna policija Ptuj - Okrajno glavarstvo, št. 656/preds; št. 1652; št. 256/a; št. 229; št. 1267; št. 230; MOP 1922, šk. št. 254, dok. št. 2384/11; glej op. 1, fas. Železničarji.

¹⁷ Glej op. 3, ARS, Okrajno glavarstvo Ptuj, št. 5607/pr; Zapisniki sej Deželne vlade za Slovenijo, 146. seje; ZAP, MOP 1920, dok. št. 565-1920; Janko Kos, Železničarska stavka aprila leta 1920, Kronika - časopis za slovensko krajevno zgodovino 1968/XVI., št. 11, str. 11.

¹⁸ ZAP, MOP 1920, Okrajno glavarstvo, dok. št. 679/preds.; glej op. 17, ARS, Zapisniki.

¹⁹ Glej op. 15, Okrajno sodišče.

²⁰ Glej op. 15, Okrajno sodišče; ARS, fond ACK ZKS, Bertnotovo gradivo 1920.

²¹ Delavec, glasilo Strokovne komisije za Slovenijo, 17. 2. 1923.

2 do 8 din na uro. Tako je ob 12-urnem delavniku delavec z najnižjim prejemkom delal ok. 3 ure za kg črnega kruha, ki je v Ptujju stal 5 do 6 din.²² Uvedba akordnega sistema, uvedenega predvsem za nekvificirane in priučene delavce (teh je bilo v okraju največ) je bila zanje neugodna. Nizki akordni zaslužki so silili delavce k nadurnemu delu, zato je delavnik presegel osem ur.²³

Ptujska mestna občina, ki je v okraju imela še največ ekonomskih zmogljivosti, se je v dvajsetih letih otepal s "silno težkim" gospodarskim položajem.²⁴ Posledice zadolženosti občine ob najemanju posojil v avstrijskih denarnih zavodih pred vojno so jo zdaj silile k najemanju novih kreditov. Uvajanje tržnine, stojnine, davščin (200% doklade na zemljarino) naj bi dvignili dohodek občine. Zato so bile pristojbine v Ptujju višje kot v Mariboru in so se zato ob špekulacijah obrtnikov in trgovcev višje vrednotile tudi osnovne življenjske potrebščine.

Nova socialna gibanja so bila torej odsev razmer, tako tudi viničarsko gibanje in boj za novi Viničarski red. Brezpravnost viničarjev in njihova hlapčevska ponižnost do gospodarjev sta ostali, čeprav v dvajsetih letih ugotavljamo nekaj premikov v boju za nov Viničarski red. Tega so doslej krojili vinogradniki sami. Vsa prizadevanja po organiziranosti viničarjev so zato naletela na odpor gospodarjev. Organizirane viničarje so le-ti preganjali. Bojazen pred izgubo dela je viničarje potiskala v pasivnost. Garali so raje za sramotno dnino; na ptujskem območju je leta 1928 le malokdo imel kruh. Zaslužki viničarjev niso bili v sorazmerju s cenami obleke in obutve. Dnina je znašala 3 do 10 din, pozimi še te ni bilo. O močnem izkoriščanju viničarske delovne sile in strahu pred delodajalcem govorijo tudi razmere v premogovniku Ključarovci, kjer so ceno za primitivno tehnologijo in drago proizvodnjo plačevali delavci. Njihov položaj se je konec leta 1922 tako poslabšal, da se je kazalo organizirati; delodajalec je odslovil oba delavska zaupnika.²⁵

Poskusi izboljšave življenjskih pogojev socialno ogroženih so se kazali na različnih ravneh. Do leta 1923 se je zvrstilo več protidruginjskih shodov. Oktobra leta 1922 so se ptujski nameščenci znova pritožili zaradi druginje, a brez uspeha. V januarju

1923 je bil zbor ptujskih državnih nameščencev in železničarjev, kljub brzojavki Zveze javnih nameščencev in železničarjev o "odpovednih" shodih, češ da bo vlada razrešila problem prejemkov. Omenjeno ptujsko zborovanje, ki ga je vodil gimnazijski ravnatelj dr. Josip Komljanec, je izzvenelo kot protest nezadovoljnega "uradništva in delavstva" zaradi pomanjkanja in socialnega položaja.²⁶

V slabem stanju ohranjena viničarska hiša na Gorci v Halozah. Kot etnološki muzej naj bi poznarjala življenje viničarjev.

Posamezni vinogradniški hrami v Halozah še pričajo o udobju njihovih lastnikov. Na posnetku Ornigova vila na Gorci nad Podlehnikom.

Novo razburjenje je prinesel vladni osnutek o državnih nameščencih in železničarjih, s katerim so kršili priborjene pravice o dopustu, delavniku in socialnem zavarovanju. Zato sta se 2. avgusta 1923 povezali strokovna organizacija železničarjev in društva nameščencev ter razglasili 24-urno protestno stavko.

V Ptujju so 3. avgusta stavkali državni uradniki

²² ZAP, MOP 1924, šk. št. 261, dok. št. 358/1924 in MOP 1928, šk. št. 267, cenik kruha in mesa v MOP; Delavska politika 23. 1. 1926.

²³ Dr. France Kresal, Socialnopolitični in materialni položaj delavstva v Sloveniji 1921-1925, Revolucionarno delavsko gibanje v Sloveniji v letu 1921-1924. Referat z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 6. in 7. jun. 1974, Ljubljana 1975, str. 58.

²⁴ ZAP, MOP 1923, šk. št. 258, dok. št. I/1923 in šk. št. 259, Priloge k proračunu MO v l. 1919/1922.

²⁵ Jože Rozman, Viničarji v boju za nov in pravičen viničarski red, 5. Ptujski zbornik, Ptuj 1985, str. 272 in 276; Enakost 15. 12. 1922.

²⁶ Enakost 9. 2. 1923; France Filipič, Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919-1939 I., Ljubljana 1981, str. 211.

Dr. Josip Komljanec tajnik Ptujске čitalnice in vodja društvene ljudske knjižnice v l. 1907-1918.

in poduradniki, med njimi tudi sodno osebje. Zaprti so bili pošta, sodišče in finančni uradi, ustavljen je bil železniški promet. Da je dogodek vzbudil v javnosti odmevnost, sklepamo po zasedanju občinskega sveta 28. avgusta. Ta je razpravljal o resoluciji "socialističnega občinskega kluba", naslovljeni na občinske svetnike. Zahtevali so posredovanje pri vladi, da se "izboljša obupni položaj železničarjev in državnih nameščencev in da se prisili s pomočjo socialne zaščitne zakonodaje tuji kapital kakor domači, da ne bo ogrožal delavčevega življenja".²⁷ Resolucijo je podprlo 13 svetnikov od 18 prisotnih.

Po železničarski stavki je bila omenjena enodnevna stavka leta 1923 širše gibanje različnih socialnih struktur. Zahteve stavkajočih so bile načelno postavljene, toda strankarska razcepljenost v delavskih vrstah je zavirala uspešnost boja.

Med največja socialna gibanja v okraju gotovo sodi mezdno gibanje v usnjarski industriji Petovia.

Obrat je zaposloval največ delovne sile, ki je prihajala večinoma s podeželja. Število delovne sile je bilo sicer odvisno od razmer na tržišču; leta 1921 je bilo zaposlenih v tovarni od 183 do 406 delavcev, konec leta le 80 do 120. Delavstvo je bilo izpostavljeno brutalnosti nadrejenih in je prejelo nizke mezde. Z akordnim delom so delodajalci iskali dodatne dobičke. V tovarni je zato prihajalo do občasnih socialnih nemirov, zahvaljujoč solidni strokovni organiziranosti delavstva; leta 1921 so ustanovili stavkovni sklad.

Prvi štrajkovni štirinajstdnevni val po vojni je bil v tovarni spomladi 1921. Na pogajanja stavkovnega komiteja, ki ga je vodil usnjar Matevž Schmidt, je bil ob prisotnosti zastopnika osrednjega odbora usnjarjev iz Ljubljane dosežen sporazum o višjih mezdah in ureditvi sanitarij v tovarni.

Naslednje leto je ob ugodnih tržaških razmerah in skrajnem izkoriščanju delavcev delničarjem prineslo veliko dobička. To je bil razlog za novo stavkovno gibanje. "Delavec" je leta 1922 v 17. številki poročal o "mezdnem pogajanju" v čevlarskem oddelku ptujske Petovie.²⁸ Glasilo je opozorilo, da so delavci v ptujski tovarni med najslabše plačanimi v Sloveniji in do so izpostavljeni strahovanju ravnatelja, po rodu češkega Nemca.

Stavka se je najverjetneje pričela 9. avgusta 1922, ker je vodstvo podjetja kršilo kolektivno pogodbo: slabšali so se mezdni in delovni pogoji, de-

lavskih zaupnikov niso upoštevali. Poleg usnjarjev so se za stavko odločili še delavci drugih oddelkov, tako da je bilo stavkajočih okrog 350.

Iz časopisnih poročil razberemo, da je gibanje ptujskih usnjarjev sprožilo solidarnostne akcije slovenskega delavstva, kar je skušalo vodstvo Petovie preprečiti. Mariborska socialistična Enakost je poročala o "izbornem" držanju stavkajočih in o posredovanju Rudolfa Golouha pri vladi in Okrajnem glavarstvu v Ptujju. "Delavec" je opozarjal, da je potrebno "podpreti sodruge", saj se ti borijo za kruh in svoje pravice.²⁹ Vodstvo Petovie se je medtem obrnilo z okrožnico na podružnice po Sloveniji. Zapisali so, da so v skladu z dogovorom med zastopniki delavcev usnjarske industrije uvedli tudi v Petovii akordno delo, ki je ovrednoteno s 15% poviškom mezde. Toda delavci so odklonili akordno delo in se uprli odpuščanju z dela "brez njihovega dovoljenja". Opozorili so, da je možno pričakovati podporo delavcev iz drugih krajev. Med drugimi je vodstvo tovarne navedlo: "Uprava našega podjetja je odločena izbojevati ta boj do skrajnosti, ker temelji stavka ne samo na socialističnih, marveč še na boljševiskih principih."³⁰

Solidarnost s stavkajočimi v Ptujju je prisilila delodajalce k pogajanju. Delavci so dosegli 15% zvišanje mezd. Akordno delo naj bi se poslej došlo sporazumno z delavskimi zaupniki, enak dogovor naj bi veljal pri sprejemanju in odpuščanju delavcev. Odpuščeni delavci so bili znova sprejeti na delo.³¹

Tritedenska stavka usnjarskih delavcev je pritegnila dotlej največje število delavcev. Uspešna je bila zaradi dobre organiziranosti in povezanosti delavcev, čeprav si je vodstvo tovarne ob podpori krajevnih oblasti prizadevalo stavko zlomiti. Toda že dober teden po sklenjenem sporazumu je vodstvo Petovie ne glede na mnenje delavskih zaupnikov začelo množično odpuščati delavce, sklicujoč se na krčenje obratovanja.³²

Sodeč po nadaljnjih dogajanjih, je delavcem zmanjkalo poguma. Upešala je tudi strokovna organiziranost. Strah pred izgubo dela je vodil v oportunistem. Število zaposlenih se je v naslednjih letih krčilo od 80 do 120, od teh je bilo ok. 50 delavk. Primerjalno lahko navedemo, da je urna mezda v Petovii leta 1926 veljala 2 do 8 din in da je v podeželski trgovini leta 1925 veljal npr. sladkor 15 do 17,5 din za kg, da je bilo potrebno za svinjsko mast odšteti 30 do 35 din za kg, za pralno milo 16 do 18 din in za 86 dkg črnega hleba 5,50

²⁷ ZAP, MOP, Zapisniki občinskih sej 1920/23, knjiga št. 99; ARS, fond ACK ZKS, fas. letaki - sindikati, fas. Partija pred vojno 2. Elaborat - izsledki, podatki od A-KO, France Klopčič, Kratek zgodovinski pregled KP v Sloveniji od leta 1921 - leta 1930.

²⁸ Glej op. 1; Delavec 9. 4. 1921 in 1. 7. 1922. Socialdemokrat Matevž Schmidt med stavkajočimi delavci v Pirichovi usnjarni l. 1911. Po vojni med organizatorji strokovnih delavskih organizacij.

²⁹ Enakost 11. 8. 1922; Delavec 26. 8. 1922.

³⁰ Delavec 2. 9. 1922.

³¹ Glej op. 30.

³² Glej op. 1; Enakost 8. 9. 1922.

din.³³ Delavci so delali v težkih pogojih. Organiziranega mezdnega gibanja v tem času več ni bilo. Delodajalci so v kali zadušili kakršnokoli nezadovoljstvo.

Ustavitev proizvodnje v največjem tovarniškem obratu v ptujskem okraju leta 1936, je bil hud udarec za delavstvo. (Vir: Spominski list septembrskih dogodkov, Ptuj 8., 9., 10. september 1933. List hrani oddelek za novejšo zgodovino PMP.)

Ukrepi kraljeve diktature so sicer ustavili socialne nemire, toda posamezne listkovne akcije so opozarjale na politične razmere v okraju in hkrati na težke življenjske pogoje prizadetih družbenih slojev. Na nerazvito ptujsko območje je občutno vplivala svetovna gospodarska kriza. Upad šibke industrijske proizvodnje je spremljala naraščajoča brezposelnost. Kriza je povzročila izreden padec dohodkov ptujskih podjetij, tako da se je mestni občinski svet lotil omejevalnih ukrepov. V proračunskem letu 1933 so se delavske mezde znižale za 10% v tistih podjetjih, kjer je znašal urni zaslužek 5 ali več din (leta 1932 se je mezda na akord gibala v mestni žagi od 4 din na uro do 6,80

din v mestni klavnici). Istočasno bi se morale za 10% znižati plače tudi uslužbencem mestne uprave, na kar se je odzval "Krožek mestnih uslužbencev Ptuj". Ugotovil je, da cene življenjskih potrebščin nenehno rastejo in da bi predvideni omejevalni ukrep Mestne občine spravil uslužbence ob eksistenčni minimum. Mestni uslužbenci so opozorili na varstvo "popolne avtonomije" in na zastojanje prejemkov za mariborskimi občinskimi uslužbenci.³⁴

Mestna občina Ptuj pa ni mogla zakonsko uskladiti prejemkov občinskih nameščencev z državnimi uslužbenci, ker ji finančne zmogljivosti tega niso dovoljevale. Občino so pestili milijonski primanjkljaji, ki jih pa z rednimi dohodki ni mogla pokrivati.³⁵ Obremenjevala jo je tudi velika brezposelnost in le s težavo je odštevala dodatna sredstva ubožnemu skladu; v obdobju gospodarske krize je poraslo število revežev. Leta 1933 se je število brezposelnih v Ptuj in primestni okolici povzpelo na ok. sto, proračunskih sredstev v ta namen pa je bilo na voljo le 25 tisoč din. Tega leta je bilo v mestni občini 57 revežev, ki so prejeli 30 do 150 din mesečne podpore in so imeli brezplačno kurjavo ter delno brezplačno stanovanje v mestnih hišah. Hkrati je mestna občina, zaradi "izrednih narodnostnih prilik", se pravi, zaradi gospodarske moči in politične vplivnosti ptujskega nemštva, namenjala sredstva v dodatne proračunske postavke, npr. za Narodno odbrano, požarno brambo in Narodno strokovno zvezo.³⁶

Ptujska mestna občina je nove finančne vire iskala z dodatnimi dokladi, davščinami, trošarini in taksami. Posledice so se kazale v znatnem porastu življenjskih stroškov. Krizo v okraju so spremljala cenovna neskladja, visoke cene osnovnih živil in stanarin, všteti še vedno najemniški vinar. Ob splošni druginji je padala realna vrednost delavčeve mezde.³⁷

V "skrajno neugodnem" finančnem stanju se je znašlo kmečko prebivalstvo. V hudi zimi 1928/29 in ob pomanjkanju krme živina ni imela realne cene. Cene mesa in kruha niso bile v skladu z nakupom klavne živine in s ceno moke. Kmet je trzil

³⁴ ZAP, MOP 1933, šk. št. 277, Krožek mestnih uslužbencev 21. 12. 1932 proti znižanju plač; Kraljevska banska uprava II. No 25172 Mestnim načelstvom 9. 12. 1933.

³⁵ V začetku l. 1933 znašal nepokrit dolg MO v Mestni hranilnici od zapadlih obresti 344.445,75 din ter od posojila 2.401.818,40 din.

³⁶ ZAP, MOP 1934, šk. št. 277, dok. št. U 373/15. Leta 1931 je bilo v MOP 3490 (81,9%) Slovencev in 542 (12,7%) Nemcev. Na območju okraja je v Ptuj obratovalo 68,2% industrijskih podjetij, od teh 46,6% v nemški lasti, s pretežno tujimi obrati skupaj 53,3%. Konec tridesetih let je bilo v mestu 60,8% nemških trgovin (Ljubica Šuligoj, Socialna in narodnoobrambna gibanja na ptujskem območju med vojnoma, doktorska disertacija, str. 89 in 92).

³⁷ Delavska politika 16. 3. 1935.

³³ Delavska politika 23. 1. 1926; Enotnost 1. 7. 1927; ZAP, Okrajno sodišče Ptuj, šk. št. 226, spis UVI. 678/25, spis UVI. 709/25.

svoje pridelke pod ceno. Potrošnika so bremenile cene na drobno. Ptujski trgovci, peki in mesarji so se okoriščali z visokimi maržami. Od januarja do junija 1929 so se cene moke znižale za ok. 75 par, tako da je bila cena pšenične moke tretje vrste od 3,50 do 3,75 din, cena kruha je ostala nespremenjena; za kg črnega kruha je bilo potrebno odšteti 4,50 din. Po posredovanju sreskega načelnika so se morale cene kruha v ptujskem okolišu znižati za 50 par. Ko pa je leta 1930 "Društvo državnih nameščencev in upokojencev v Ptuj" zahtevalo znižanje cen mesa in kruha, so občinski organi menili, da te niso visoke. Cena mesa je bila npr. v neskladju z nakupno ceno živine: kg govedine je npr. veljal 16 do 18 din, živa teža krave se je gibala od 3,25 do 6 din za kg.³⁸ Mestni magistrat se je sicer lotil protidraginjskih ukrepov že leta 1931 in tudi izvolil aprovizacijski (prehrambeni) odbor, toda cenovna neskladnja so ostala. Družbenogospodarska nasprotja so se poglobljala.

Ptuj leta 1936. (Vir: fototeka Zgodovinski arhiv Ptuj.)

Špekulacije na tržišču so izzvale proteste. "Zveza delavskih žena in deklet" je leta 1933 pod vodstvom socialistke Ane Podlaha opozorila Mestno načelstvo na naraščajočo bedo prebivalstva in ga pozvala, naj pri banski upravi doseže, da se "borznim špekulantom onemogoči neupravičeno izžemanje že itak ubožanega ljudstva".³⁹

Spremenjene politične razmere po diktaturi so ustvarile pogoje za nova socialna gibanja. Njihov močnejši val spremljamo v zadnjih tridesetih letih,

ko je bližajoča se druga svetovna vojna vnesla v gospodarstvo nova neskladja in zato dodatno krizo.

Materialne težave Mestne občine Ptuj so se sicer nadaljevale, saj se je le-ta, še vedno ukvarjala z urejanjem nekdanjih vojnih posojil. V ta namen je bilo najeto novo posojilo, ki je leta 1940 znašalo več kot 2,7 milijona dinarjev. Na krizne razmere pa so opozarjali draginja, pridobivanje tržnega dobička s špekulacijami, brezposelnost in tržno ogoljufani kmet. Mezde so zaostale za rastjo cen, ki so od konca leta 1935 spet naraščala. Samo v zadnjih mesecih omenjenega leta je bilo npr. potrebno odšteti za kg krušne moke 2,50 do 2,75 din (prej 2 do 2,50 din), za sto kg krompirja 75 din (prej 60 din); živa teža prašičev je veljala 6 din za kg (prej 5,50 din), cena svinine na drobno pa je znašala za kg 11 din (prej 10 din).⁴⁰

Kriza je potisnila podeželje na rob preživetja. O tem govore raztreseni letaki, ki so včasih segli tudi na vas. Letaki "s komunistično vsebino" na haloškem območju v januarju 1934 in nato na Ptujskem polju poleti istega leta so npr. opozarjali na "strašno krizo", na vse večje zadolževanje, izterjave davkov, brezposelnost in hkrati pozivali ljudi na protestne shode.⁴¹ Posebnih odmevov na take aktivnosti med podeželskim prebivalstvom ni bilo, saj je bilo le-to za politična dogajanja pretežno nezainteresirano. Slednje potrjuje tudi gibanje kmečke pomoči v ptujski okolici sredi tridesetih let. Raztreseni letaki po živinskih sejmih so pozivali kmete, naj organizirano nastopijo na tržišču in dosežejo višje cene krompirja, čebule in živine, tako da bi imel koristi proizvajalec in ne posrednik. Zaradi neorganiziranosti in prevladujočih političnih dejavnikov na podeželju je bilo gibanje zadušeno.⁴²

Na vinogradniških območjih je gospodarska kriza občutno posegla v življenje ljudi. V letih 1938/39 so oblasti pomagale vinogradnikom iz gospodarskih težav z ustanavljanjem zadrug v Halozah, tako pri Sv. Trojici in pri Sv. Barbari. Organizirani vinogradniki naj bi prišli do zaščitnih sredstev in naj bi ugodneje iztržili svoj vinski pridelek.⁴³ Medtem pa vinogradniki niso ničesar storili za svojo viničarsko delovno silo, torej niso

⁴⁰ ZAP, MOP 1935, št. št. 282, dok. št. 1826/35, dok. št. 46/36; MOP 1940, šk. št. 302, dok. št. U 34/5.

⁴¹ ZAP, Okrajno sodišče Ptuj 1930/41, šk. št. 482, spis Ki V. 105/34; ARS, fond ACK ZKS, fas. Partijski letaki od l. 1919 do l. 1934; glej op. 1, fas. Antikomunistična dejavnost 1919/41, Okrožno sodišče Maribor, spis VII. Kzp 6/34 (prepis).

⁴² Jože Jurančič, Markovci 1930-1936, Učesnici i svedoci I., Beograd 1974, str. 301.

⁴³ ZAP, MOP, Zapisniki občinskih sej 1937/38, javna seja mestnega sveta 15. 9. 1938; dr. Vladimir Bračič, Vinorodne Haloze, Maribor 1967, str. 74; glej op. 25, Jože Rozman, str. 278.

³⁸ ZAP, MOP 1934, šk. št. 277, dok. št. 284/33; šk. št. 271, dok. št. 513; šk. št. 276, dok. št. 1455.

³⁹ ZAP, MOP 1933, šk. št. 277, dok. št. 42/1-1933. O Ani Podlaha je poročalo Okrajno glavarstvo Ptuj, da je "voditeljica ženskega proletarijata v Ptuj in okolici" in da se "druži tudi s komunisti" (ARS, fond ACK ZKS, fas. leto 1930, Okrajna glavarstva mariborske in ljubljanske oblasti - seznami komunistov B/64. II; fas. leto 1940, Gradivo AS - Kraljevska banska uprava oddelek II., Dravska banovina - komunisti).

spoštovali Viničarskega reda in se niso odzvali na zahteve ljutomerskega viničarskega zbora leta 1936 o statutu viničarja kot delavca in njegovem socialnem zavarovanju. Omahljivost in strah viničarjev sta omejevala uspehe boja za viničarske pravice; vinogradnik je ostal viničarjev "gospod". Banska uprava je sicer leta 1939 izdala nov Viničarski red, toda večina vinogradnikov tudi tega ni upoštevala. Vinogradniki so se novim določilom o viničarskih prejemkih in viničarskem skladu izognili z navideznim uvajanjem dinarskega razmerja.⁴⁴ Viničarjev več niso najemali, ampak so oddajali stanovanje v najem. Najemnik (viničar) je poravnal obveznosti do delodajalca z delom v vinogradu po določeni dinarski ceni.

V boju za preživetje se je znašla tudi tista maloštevilna, pretežno podeželska delovna sila, ki ji je uspelo najti delo v skromni industriji. Odvisna od samovolje delodajalcev je zaradi majhnega zaslужka zahajala v oportunistem. Od moči strokovne organizacije je bil odvisen uspeh mezdnih gibanj, ki so v tridesetih letih predvsem zasledovala izvajanje kolektivnih pogodb. Iz boja za uveljavitev delavske zakonodaje povzemamo značilnosti posameznih gibanj.

Sveta Barbara v Halozah (Cirkulane) okoli leta 1900. (PMP, fototeka kulturnozgodovinskega oddelka.)

V tovarni "Petovia" organiziranega mezdnege gibanja v tridesetih letih ni bilo, zato pa so stekla prizadevanja po uveljavitvi delavske zakonodaje. Ker je tovarna v tem času zašla v veliko krizo, naj bi breme nosili delavci. Vodstvo podjetja je samovoljno urejalo delovni čas in zniževalo mezde. Tako je konec leta 1934 tedenska mezda veljala 286 din, po ponovni oživitvi proizvodnje na začetku leta 1935 pa le 208 din. Leta 1936 so kvalificirani delavci prejeli 4,50 do 9,50 din na uro, nekvalificirani 2,80 do 5 din, delavkam pa so izpla-

čevali urni zaslužek v razponu od 1,40 do 2,50 din. Nadurno delo se v tovarni ni plačevalo, delavce so vrednotili z normalno akordno mezdo. Po zakonu naj bi bil akord 48-ti del povprečnega tedenskega zaslужka, akordna mezda v Petovii pa se je izračunavala na osnovi urne mezde po 5 din z 20% dodatkom. Nepravilnosti je razkrilo Okrajno sodišče v Ptuj, potem ko je vodstvo podjetja odslavilo obratnega zaupnika in aktivnega odbornika Delavskega kulturnega društva "Vzajemnost" Mihaela Hercoga, pri oblasteh označenega za "politično nevarnega".⁴⁵ Ugotovljeno je bilo, da so v tovarni v najhujši krizi 1934/35 obdržali za različna opravila še deset delavcev in jim za 8-urno delo dajali 40 din, medtem ko je Hercog ostal brez dela, ker morata v obratu "vladati mir in red". Šele po posredovanju Delavske zbornice se je Petovia obvezala, da bo Mihaela Hercoga sprejela na delo ob ponovnem obratovanju, toda ne kot delavskega zaupnika.

Reinhardova perutninarska tvrdka je prenašala udarce svetovne gospodarske krize s pomočjo delovne sile, ki jo je odpuščala in skrajno izkoriščala. Leta 1935 se je na stran delavskim pravicam postavila Splošna delavska strokovna zveza (SDSZ), ki jo je vodil usnar Matevž Schmidt. Zveza je tožila podjetje, ker je odpustilo organizirane delavce in jim ni izplačalo nadur. Oškodovani delavci bi soglašali s kompromisno rešitvijo, tako da bi jih delodajalka Josipina Reinhard za dve leti zaposlila in jim izplačala le 50% nadur. Podjetje pa je bilo pripravljeno izplačati le 20% nadur in zaposliti delavce za eno leto. S tem tudi zastopnika Delavske zbornice nista soglašala in pogajanja niso uspela.⁴⁶ Neuspeh boja lahko pripišemo neenotnosti delavstva, saj so v svojih zahtevah vztrajali le posamezniki. Oportunistem delavcev in samovolja vodstva podjetja sta se pokazala tudi v primeru organiziranosti delavstva v SDSZ leta 1938.

V gradbeništvu je prihajalo do kršitve kolektivne pogodbe o plačilu delavcev, tako da je leta 1938 prišlo na Mestnem poglavarstvu v Ptuj do poravnalne razprave o minimalnih mezdah med zastopniki Združevanja skupnih rokodelskih obratov v Ptuj in Zvezo stavbinskih delavcev Jugoslavije - sekcijo sobočkoslikarjev, pleskarjev in ličilnih pomočnikov podružnice Ptuj. Po doseženem sporazumu so bili pomočniki razvrščeni v tri razrede, tako da so pomočniki začetniki prejeli 3 din, pomočniki z večletno prakso pa 5,50 din na uro. Pogodba je med drugim predvidevala za pomočnike deseturni delavnik, proste nedelje, praznike in prvi maj. Za delo v oddaljenejših krajih naj bi ob običajni mezdi plačevali še 20 din dnevne

⁴⁵ Glej op. 39, ARS, Mihael Hercog; Glej op. 15, ZAP, šk. št. 355, spis III P 228/35.

⁴⁶ Ljudska pravica 1. 6. 1935.

⁴⁴ Glej op. 43, dr. Vladimir Bračić, str. 155 in Jože Rozman.

doklade ali hrano in prenočišče.⁴⁷

Ne glede na sklenjeno kolektivno pogodbo so se poskusi izrabljanja delovne sile nadaljevali. Nemški podjetnik, gradbenik Viljem Dengg iz Ptuja, je npr. izkoriščal delovno silo pri kanalizacijskih delih v Majšperku. V oktobru leta 1940 je zato prišlo na Sreskem načelstvu v Ptuju, ob prisotnosti zastopnikov Delavske zbornice, zaradi doplačila k dogovorjeni mezdi po kolektivni pogodbi, do poravnalne razprave med delodajalci in Zvezo združenih delavcev. Spor so rešili tako, da se je podjetje obvezalo izplačati delavcem razliko in jih poslej plačevati po 4,25 din na uro. Delavcem na orožnih vajah je bila priznana urna mezda 4 din za prvih šest dni po vpoklicu.⁴⁸ Dogovor je bil za delavce in njihove družine zelo pomemben - še posebej v Majšperku, na obrobju pasivnih haloških krajev.

Gospodarska kriza tudi ni prizanesla mizarski obrti, saj ni bilo dela. Mojstri so se največkrat opirali na vajeniško delovno silo. Mizarski pomočniki so lahko bili zadovoljni, če so sploh dobili hrano in delo, plačano po 10 din na dan. V mestu je veljal 10-urni delavnik, za vajence pa 12-urni. Na podeželju se je poletni delovni čas ravnal po soncu. Pomočniška urna mezda se je glede na delovna leta gibala od 2 do 3,50 din. Pomočnik, ki je dobival hrano pri mojstru, je ob 12-urnem delavniku prejemal 60 do 100 din plačila. Pomočniki niso bili deležni 50% povišanja za nadurno delo in povračila za bolniško odsotnost v prvem tednu.

Za ptujske mizarske pomočnike ugotavljamo, da so bili v primerjavi z drugimi kraji v banovini najnižje ovrednoteni. Pomočniki do treh mesecev po izučitvi so npr. v Ptuju prejemali 2,50 do 2,75 din na uro, drugje 3 do 4 din. Po enem letu do izučitvene dobe je pomočnik v Ptuju dobil 3 do 4,5 din na uro, drugod pa se je urna mezda gibala od 3,50 do 6,50 din. Tedenska mezda pomočnikov mizarske stroke na območju ptujskega Združenja mizarjev in strugarjev se je globalno gibala od 120 do 160 bruto din. Hkrati lahko mezdna izplačila primerjamo z življenjskimi stroški: kg črnega kruha je npr. veljal v Mestni občini Ptuj 3,75 din, kg govedine 12 din, kg sladkorja 16 din in kg masla 25 din. Jeseni leta 1938 je Združenje štelo 67 mojstrskih obratov z 19 registriranimi pomočniki in 31 vajenci s štiriletno učno dobo.⁴⁹ Položaj vajen-

cev je bil še posebej težak. Ti so običajno bili pri mojstru deležni le hrane in stanovanja. Dogovorjenega delovnega časa mojstri niso upoštevali; vajenci so bili izpostavljeni samovolji mojstrov. Za ptujsko okolico je bilo značilno pomanjkljivo šolanje vajencev, zato so se pozneje teže zaposlovali.

Po posredovanju Delavske zbornice v Ljubljani pri Okrajnem načelstvu je bila junija 1938 na Mestnem poglavarstvu v Ptuju sklenjena kolektivna pogodba med Združenjem skupnih rokodelskih obratov ter ptujsko podružnico Zveze lesnih delavcev in sorodnih strok Jugoslavije. Pomočniške mezde naj bi se poslej gibale v prvem letu po izučitvi od 2,50 do 2,75 din na uro, po štirih letih od izučitve pa od 3,50 do 4 din. Toda naraščajoča draginja je vzpodbudila ptujske pomočnike, da so oktobra 1940 znova zahtevali sklenitev nove kolektivne pogodbe. Zaupnik ptujske podružnice pri Zvezi lesnih delavcev in sorodnih strok, mizarski pomočnik Franc Peršon, po rodu primorski Slovenec, je o novih zahtevah obvestil Delavsko zbornico v Ljubljani. Peršon, ki je bil zaposlen pri mizarju Štefanu Matjašecu, aktivnem sindikalistu in komunistu, se je zlasti zavzel za organizirane člane, ki so jih mojstri onemogočali. Odpoved kolektivne pogodbe iz leta 1938 je v oktobru 1940 privedla do poravnalne obravnave na Mestnem poglavarstvu v Ptuju. Ugotovljeno je bilo, da mojstri niso upoštevali niti minimalnih mezd in da jih je večina brez pomočnikov; teh je bilo registriranih v Ptuju 18.

Čeprav so bile zahteve delavcev mizarske stroke jasne, je bil uspeh mezdnega boja skromen. Odslej je veljala urna mezda do treh let pomočniške prakse 4 din, od treh do petih let pa 5 din.⁵⁰

V času, ko se je začela druga svetovna vojna, je velika draginja ogrozila tudi življenjsko raven krojaških delavcev. Ti so lahko s svojimi izdelki konkurirali le najcenejši konfekciji, a življenjske potrebsčine so se dvignile do 40%. Zato od avgusta 1940 spremljamo pozive k organiziranosti v Zvezo oblačilnih delavcev.⁵¹

Gibanje ptujskih krojaških pomočnikov in vajencev septembra 1940 proti izrabljanju mojstrov, ki niso upoštevali kolektivne pogodbe, je bilo v bistvu del "protidraginjske akcije" istega leta. Toda organiziranost krojaških pomočnikov in vajencev v Ptuju je bila zelo slaba, tako da so svoje zahteve do mojstrov postavili šele ob podpori mariborskih delavcev oblačilne stroke.

⁴⁷ Inštitut za novejšo zgodovino, fond JSZ, Delavska zbornica, Kolektivne pogodbe 1938-1940.

⁴⁸ Prav tam, fas. 33/II., reg. št. 2454/1, poravnalna postopanja 1940/41.

⁴⁹ Glej op. 47, fas. II. Kolektivna pogodba za mizarsko stroko 1937/40, dopis Strokovni komisiji v Ljubljani 17. 5. 1938; tam, fas. 33/II. reg. št. 2301/1-40, poravnalno postopanje-krojaški pomočniki Ptuj, poročilo Delavski zbornici, št. 650/9-40; ZAP, MOP, šk. št. 290, dok. št. 3593/37 in šk. št. 293, dok. št. 1433/38; Delavska politika 4. 11. 1935 in 29. 11. 1938; France Kresal, Delavstvo med

gospodarsko krizo na Slovenskem, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1970/X., 1-2, str. 81.

⁵⁰ Glej op. 49, fas. II. Kolektivna pogodba; glej op. 39, ARS (Matjašec Štefan se druži "z levičarsko opredeljenimi osebami, je sumljiv komunizma, svoječasno je sodeloval pri "Svobodi" in "Vzajemnosti" ...). Franc Peršon ustreljen v Mariboru 1943. leta.

⁵¹ Delavska politika 13. 8. 1940.

Spor s krojaškimi mojstri je nastal zaradi nizkega vrednotenja pomočniškega dela. Tedenski zaslužek pomočnikov do dveh let prakse je bil pri 60-urnem delu 180 din. Poravnalna razprava na Mestnem poglavarstvu v septembru 1940 je pokazala, da do sklenitve kolektivne pogodbe ne bo prišlo in da so se mojstri glede na prihajajočo sezono pripravljali pogajati le o zvišanju mezd. Po doseženem sporazumu je tedenska mezda zdaj veljala 200 din za pomočnike do dveh let prakse in najmanj 315 din za tiste z večjo delovno dobo.

Ker niso sklenili kolektivne pogodbe, je predsednik ptujskega osrednjega društva delavcev oblačilne stroke Adolf Murko poslal Delavski zbornici v Ljubljani, Združenju poslodajalcev in Mestni občini osnutek kolektivne pogodbe za krojaške obrtnike v Ptujju.⁵² Zapisal je, da bodo šli v boj z vsemi razpoložljivimi sredstvi, če mojstri ne bodo podpisali pogodbe.

Osnutek kolektivne pogodbe o odnosih delodajalcev in delavcev v obrtniških in industrijskih krojaških delavnicah v ptujskem okraju je predvidel tri mezdne razrede. Krojaški delavci v prvem mezdnem razredu naj bi zaslužili 5,25 din na uro ali tedensko 315 din, v drugem razredu naj bi veljala urna mezda 4,50 din oz. 270 din na teden, v tretjem razredu pa naj bi pomočniki do šest mesecev prakse zaslužili 3,35 din na uro ali tedensko 200 din. Plačevanje nadurnega dela naj bi potekalo po zakonu o zaščiti delavcev. Mezde naj bi se dvigovale vzporedno z naraščujočo draginjo. Delo ob praznikih in nedeljah naj bo le izjemno; 1. maj mora postati "zapovedan praznik". Pri sprejemanju na delo naj bi imeli prednost organizirani člani društva oblačilnih delavcev. Osnutek je predvidel tudi 14-dnevni odpovedni rok.

Kako se je končal spor s krojaškimi mojstri glede kolektivne pogodbe, nimamo poročil. Ob splošni gospodarski krizi in široko zasnovani "protidraginjski akciji" konec leta 1940 lahko sklepamo, da se položaj krojaških pomočnikov in vajencev ni bistveno izboljšal. Zadnja dejanja v gibanju delavcev oblačilne stroke pa nakazujejo smotrno zasnovanost gibanja.

"Protidraginjska akcija" v Ptujju kot posledica vse težjih življenjskih razmer sodi med pomembnejša socialna gibanja. Slaba letina leta 1940, predvsem slab donos pšenice, je povzročila dvig življenjskih stroškov za skoraj 100%. Nabavljalna za druga državnih uslužbencev v Ptujju je marca 1941 ugotovila, da je bilo ob pomanjkanju osnovnih živil nujno maksimirati cene in uvesti racionalizirano prodajo (po maksimiranih cenah je kg go-

vedine stal 14 din, kg slanine 20 din).⁵³

"Protidraginjska akcija", ki so jo sprožili ptujski levičarji je naletela na širšo odmevnost socialno ogroženih slojev - delavcev in nameščencev. Da je akcija imela politično vsebino oz. je bila protirežimsko naravnana, potrjujejo kazenski spisi, med katerimi je tudi letak "protidraginjske akcije".

Sodeč po "Osnutku resolucije" z dne 9. septembra 1940, se je akcija pričela, ko so "delavci in nameščenci ptujskega okraja" predložili oblastem Spomenico, v kateri so zahtevali maksimiranje cen in zaradi dragine zvišanje plač delavcev in nameščencev najmanj za 50%. Poseben poudarek je namenila Spomenica protidraginjskim odborom, ki naj bi jih sestavljali socialno ogroženi sloji, torej delavci, nameščenci in revni kmetje. Spomenica je zahtevala zakonsko ureditev minimalnih plač in mezd, organizacijo javnih del in stalno zaposlitev delavcev in nameščencev, kar pomeni, da podjetniki ne bi smeli omejevati obratovanja.

Letak Krajevnega medstrokovnega odbora (K.M.O.) delavskih organizacij v Ptujju pod naslovom "Sporočilo javnosti o boju proti draginji" in dogodki, ki so sledili, kažejo na to, da so za temi aktivnostmi stali ptujski komunisti.⁵⁴ 15. decembra 1940 je namreč K.M.O. nameraval pripraviti "protidraginjsko zborovanje" v prostorih Vzajemnosti, ki je bila sicer pri oblasteh, zaradi revolucionarne naravnosti, nenehno pod nadzorom. Odbor je z letakom vabil ljudi, naj se udeležijo omenjenega zbora. Med drugimi lahko preberemo, da je "draginja, kot posledica vojne in slabega gospodarstva predvsem prizadela siromašne sloje ... Eno k drugim se nam je podražilo življenje v enem letu za več kot od 125% ... Delovno ljudstvo ni dolžno in ne bo samo nosilo vseh bremen vojne in slabega gospodarstva". Letak je tudi opozarjal, da so se prejemki ob nenehnem dvigu cen in uvajanju kart dvignili "le na papirju" za 10 do 20% in zato naj se ljudje vzdramijo.

Omenjeni letak je bil povod za kazenski pregon nekaterih sodelavcev gibanja. Pred sodiščem so se znašli Alojz Šuler, tiskarnar iz Budine pri Ptujju, pekovski vajenec in razpečevalec letaka Mihael Vidovič in pobudnik gibanja, trgovski pomočnik Kazimir Koželj-Rogelj, pri oblasteh zaznamovan kot "izrazit komunist, zelo agil in pretkan".⁵⁵ Iz sodnih spisov lahko povzamemo, da je

⁵³ ZAP, MO Ormož, ovoj 123/III-2, cene kmetijskih pridelkov.

⁵⁴ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM) 1941 Kzp šk. št. 264, spisi zoper Koželj-Rogelj Kazimirja, Šuler Alojza, Vidovič Mihaela.

⁵⁵ Glej op 39, ARS, Koželj - Rogelj Kazimir. Leta 1934 obsojen na celjskem komunističnem procesu in zaprt v Sremski Mitrovici. 1937. leta prišel v Ptuj. Glej op. 15, šk. št. 483, dok. V. Ki 202/40-1, Krivična prijava Kazimir Koželj-Rogelj.

⁵² Muzej narodne osvoboditve Maribor (MNO), fas. 124/III., Anton Lorger, Spomini na delo v sindikalnem gibanju pred vojno v Mariboru; Glej op. 47 in 49, fas. 33/II. Adolf Murko ustreljen 1942. leta v Mariboru.

celotna akcija izšla iz Vzajemnosti, kjer so pozimi tedensko pripravljali diskusijske večere. Na takem večeru, 5. decembra 1940, se je zbralo okoli 20 udeležencev in se dogovorilo o protidraginjskem shodu ter o vsebini letaka, ki ga je predložil Kazimir Koželj. Ker je policija prestregla razpečavanje letaka, natisnjena v tisoč izvodih brez "označene tiskarne", načrtovanega množičnega protidraginjskega zborovanja K.M.O. ni bilo. Lahko pa ugotovimo, da je K.M.O. v gibanje uspelo povezati strokovne organizacije v Ptuj, med njimi podružnice Splošne delavske strokovne zveze Jugoslavije, Zveze stavbinskih delavcev Jugoslavije, Osrednjega društva oblačilnih delavcev, Zveze lesarskih delavcev, Zveze živinskih delavcev in Zveze privatnih nameščencev.⁵⁶

Pred Okrajnim sodiščem v Ptuj, je obdolženi Kazimir Koželj 2. januarja 1941 poudaril, da strokovne delavske organizacije delujejo legalno in da bi se zato po predhodni 48-urni prijavi lahko izvedel javni shod. Koželj je oporekal, da bi zborovanje nameravalo ščuvati delavstvo proti državi ureditvi in besede v razglasu "v teh kritičnih časih" naj bi se nanašale le na draginjo. Namen shoda naj bi bil opozoriti oblasti na težak materialni položaj delavstva ter doseči pomoč najrevnejšim. Mariborsko Državno tožilstvo je presodilo, da so obdolženci hoteli "povzročiti nerazpoloženje zoper uredbo oblasti", saj je sporni letak izpostavil, da sedijo v protidraginjskih odborih ljudje, ki imajo koristi od draginje, seveda v škodo tistih, ki delajo.⁵⁷

O razsodbi sodišča ni ohranjenih podatkov. Medtem je bil Kazimir Koželj že "predlagan za konfinacijo" in je moral v januarju 1941 na "orožne vaje" v Ivanjico. 31. decembra 1940 je bilo zaradi dramske uprizoritve ob Miklavževem večeru razpuščeno Delavsko kulturno društvo Vzajemnost. Prireditvi so oblasti pripisale "politični pomen", toda zaradi pomanjkljivih dokazov proti nastopajočim (med njimi tudi proti Kazimirju Koželju), je Državno tožilstvo sodišča za zaščito države v Beogradu decembra 1940 ustavilo postopek. Za Kazimirja Koželja je tožilstvo v februarju 1941 sporočilo, da "ni osnov" za njegov kazenski pregon, toda imenovani je bil tedaj že v Medjurečju.

Prav gotovo je bila "protidraginjska akcija" povod za ostrejšje ukrepe oblasti, zato se je po razpustu Vzajemnosti zasledovanje politično "sumljivih" nadaljevalo. Od 14 interniranih v Medjurečju jih je bilo 10 aktivnih članov razpuščenega delavskega društva.⁵⁸

21.70
26.10
1/24
2009
T. L. 100 508/100

Krajevni medstrokovni odbor delavskih organizacij v Ptuj.

Sporočilo javnosti o boju proti draginji.

Draginjo, kot posledica vojne in slabega gospodarstva je predvsem zadela siromašne sloje: delavce, vinčarje, siromašne kmete, male obrtnike, nameščence, uradnike in upokojenca. Njeno breme postaja dan za dnem neznošljive. Nobenih učinkovitih ukrepov ni od nobene strani - izvzemši akcije del. protidraginjskih odborov v nekaterih krajih.

Nikjer niso bili dohodki delovnega ljudstva zvižani in zajamčeni v razmerju do naraščajoče draginje.

Noben pravi špekulant v Sloveniji še ni bil kaznovan.

Nič se še ni storilo za gladujoče ljudstvo, a draginja raste naprej - dan za dnem: sol se nam je podražila skoro 100 %, bela moka 200 %, koruzna moka 125 %, mast, olje in druge važne življenske potrebščine čez 100 %, **Eno k dragini se nam je podražilo življenje v 1 letu za več ko od 125 odstotkov.**

Plače in prejemki se nam niso povživali več ko 10-20 %. Pa še to le na papirju. Celi sloji delovnega ljudstva morajo životari z istimi sredstvi, kot pred draginjo...

Na pragu je zima...
Ljudje ostajajo sploh brez zaslužka...
Uvajajo se karte...
Predno pa bodo uvedene karte, bodo oni, ki še imajo, izpraznili zaloge in si doma nakopičili vsega, da bomo siromaki s kartami stali pred praznimi trgovinami...

V protidraginjskih odborih sede ljudje, ki imajo v večini slučajev korist od draginje. Kako jo bodo ti pobijali?
Državi bi bilo bolj kakor, kadar koli potrebno zadovoljno ljudstvo.

Delovno ljudstvo mesta in vasi!

Zganimo se sami in poskrbimo za uspešno protidraginjsko delo in boj. Zahtevamo, da se z najenergičnejšimi ukrepi in našim sedevanjem:

1. ustavi vsako nadaljnje naraščanje cen,
2. zatre vsaka špekulacija,
3. povišajo in zajamčijo mezde, plače, pokojnine in sploh vsi dohodki delovnega ljudstva tako, da bodo v pravem razmerju z naraslo draginjo,
4. za zimo preskrbi vsem siromašnim slojem zaslužek, podpora in oskrbovanje z življenskimi potrebščinami,
5. priznajo naši protidraginjski odbori, ki si jih bomo sami izvolili.

Delovno ljudstvo ni dolžno in ne ho samo nosilo vseh bremen vojne in slabega gospodarstva. Naj se obremene primerno tudi kapitalisti: bogati in posedujoči državljani, ki so dosedaj imeli od ljudske stiske le profite. Občine, banovina in država imajo dolžnost in morajo uporabiti sredstva, ki jim jih lahko nudi ljudstvo, da take ukrepe izvedejo.

Pridite vsi na protidraginjsko zborovanje, ki ga bodo priredile naše organizacije v Ptuj v nedeljo, dne 15. decembra ob 9. uri dopoldne, da se kupaj pogovorimo o vsem potrebnem.

Pridite vsi, da dokažete, kako se čutite prizadete po draginji.

Pridite, da uveljavite svoje glasove javno.

Zborovanje se vrši *Krajevni medstrokovni odbor delavskih organizacij v Ptuj.* **K. M. O. Ptuj.**

Krajevni medstrokovni odbor delavskih organizacij v Ptuj je z letakom vabil na "protidraginjsko zborovanje". "Protidraginjska akcija" leta 1940 je izzvala reakcijo oblasti. (Vir: PAM, šk. 264, Spisi Kzp 1941.)

⁵⁶ Glej op. 54, Žandarmerijska stanica Ptuj, št. 3380 Okrajnemu sodišču Ptuj (ad V. Ki 202/40-1), Sresko načelstvo v Ptuj, št. Pov. 1595/2.

⁵⁷ Glej op. 54, Obtožnica Državnega tožilstva Okrožnemu sodišču Maribor, št. Kk 2378/40-2.

⁵⁸ Glej op. 1, fas. Topografija Ptuj - društva (Franc Gabriel); Oris kronologije delavskega gibanja na Slovenskem 1867-1968, Ljubljana 1969, str. 143; Mitja Vošnjak, Drobnosti utrinki velikih let, Skozi viharje v lepšo prihodnost, Ptuj 1981, str. 111-112.

Leto	Mezdna gibanja (shodi, protesti)			Protidraginjske akcije	Stavke	Na podeželju
	Industrijski obrati	Obrt, trgovina	Nameščenci			
1919	1	1		2		
1920	1	1			1	
1921		1			1	
1922	1	1			1	
1923	1		1			
1926/28						1 x
1932/33			2			
1934/35						1
1935	2					
1936/38						1 x
1938	2	2				
1939		1				
1940		1		1		
Skupaj	8	8	3	3	3	3

x - viničarsko gibanje

Povzamemo lahko, da je bilo na ptujskem območju med svetovnimi vojnami le nekaj socialnih gibanj, predvsem med delavstvom v industrijskih obratih ter med pomočniki v obrtniških dejavnostih in nameščenci. Le-ti so svojo socialno-ekonomsko stisko izražali na protestnih shodih in s protidraginjskimi akcijami, še zlasti po prvi svetovni vojni, na začetku tridesetih let, ko so posledice svetovne gospodarske krize občutno poslabšale življenje ljudi, ter v zadnjih mesecih pred okupacijo 1940/41.

Svetovna gospodarska kriza je še zlasti prizadela podeželje in ob družbeni zaostalosti je vaško življenje teklo v konservativni zaprtosti. Nekaj nemirov je bilo le med viničarji v času uveljavitve Viničarskega reda. Kmečko vprašanje (agrarna reforma, zadolženost, agrarna prenaseljenost, tržne razmere) je ostalo temeljni družbenoekonomski problem v okraju. In ker so manjši industrijski obrati na ptujskem območju lahko zaposlili le nekaj delovne sile, večinoma podeželske, je bila ta pripravljena delati za skromen zaslužek. Oportunitizem je bil zato spremljajoč pojav socialnih gibanj. Konec tridesetih let so jasnejši smotri socialnih gibanj dobivali tudi politično vsebino.

VIRI IN LITERATURA

Vire in literaturo podrobneje navajam v opombah. Največ gradiva o obravnavani temi je fragmentarno ohranjenega v posameznih arhivskih fondih. Ugotovitve sem dopolnjevala s publicističnimi viri in temeljno literaturo. Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), fond Mestne občine (MOP) 1919 (šk. št. 241), 1920 (šk. št. 247), 1921

(šk. št. 250), 1922 (šk. št. 254), 1923 (šk. št. 258), 1924 (šk. št. 261), 1928 (šk. št. 267), 1933 (šk. št. 277), 1934 (šk. št. 277), 1935 (šk. št. 282), 1940 (šk. št. 302); Zapisniki občinskih sej 1920/23, 1937/38; Okrajno sodišče 1930/41, šk. št. 482, 483; Mestna občina Ormož, ovoj 123/III-2.

Pokrajinski muzej Ptuj (PMP), Arhiv zgodovinskega oddelka, fas. Topografija (gospodarske organizacije, društva), fas. Antikomunistična dejavnost.

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), spisi Kzp 1941, šk. št. 264.

Muzej narodne osvoboditve Maribor (MNO), fas. 124/III. (spomini).

Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond CK ZKS, Bernotovo gradivo 1920; fas. Letaki-sindikati; fas. Partija pred vojno 2, Elaborat - izsledki, podatki A-KO (F. Klopčič); fas. Partijski letaki od leta 1919 do leta 1934; fas. leto 1930 Okrajna glavarstva mariborske in ljubljanske oblasti - seznanmi komunistov B/64 II; fas. leto 1940, Kraljevinska banska uprava odd. II., Dravska banovina - komunisti. ARS, Predsedstvo deželne vlade za Slovenijo, Poverjeništvo za notranje zadeve, Situacijska poročila (Okrajno glavarstvo Ptuj). Inštitut za novejšo zgodovino, fond JSZ, Delavska zbornica, Kolektivne pogodbe 1938-1940, fas. II. Kolektivna pogodba za mizarsko stroko 1937/40, fas. 33/II. Poravalna postopanja 1940/41 (krojaški pomočniki Ptuj).

Ptujski list 1919-1921, Rdeči prapor 1920, Delavec 1921-1923, Delavske novice 1922, Enakost 1922-1923, Enotnost 1927, Delavska politika 1926, 1935, 1938, 1940, Ljudska pravica 1935, Ptujski tednik 1959.

Dr. Vladimir Bračič, Vinorodne Haloze, Maribor. 1967.

Jože Rozman, Viničarji v boju za nov in pravičen viničarski red, 5. ptujski zbornik, Ptuj 1985.

Jože Jurančič, Markovci 1930/36, Učesnici i svedoci I., Beograd 1974.

Mitja Vošnjak, Drobni utrinki velikih let (1939-1941), Skozi viharje v lepšo prihodnost, Ptuj 1981.

Janko Kos, Železničarska stavka aprila leta 1920. Kronika - časopis za slovensko krajevno zgodovino 1968/XVI.

France Kresal, Delavstvo med gospodarsko krizo na Slovenskem, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1970/X.

Dr. France Kresal, Socialnopolitični in materialni položaj delavstva v Sloveniji 1921-1925, Revolucionarno delavsko gibanje v Sloveniji v letih 1921-1924, Ljubljana 1975.

ZUSAMMENFASSUNG

Die sozialen Bewegungen im Raum Ptuj in der Zwischenkriegszeit

Der agrarisch ausgerichtete, schlecht urbanisierte Raum Ptuj (Pettau) mit verstreutem Agrarbesitz und spärlichem Ertrag bot dem großen Überschuss an ländlicher Arbeitskraft keine Erwerbsmöglichkeiten. Auch die spärlichen industriellen Kleinbetriebe (68% davon in Ptuj selbst) boten nur wenige Arbeitsplätze. Die zu gut 70% unqualifizierten Arbeiter waren bereit, jede Arbeit zu jeder Entlohnung zu übernehmen, und waren daher den (überwiegend ausländischen) Arbeitgebern so gut wie ausgeliefert. Daher verwundert es nicht, daß hier die Arbeiter (eigentlich Halbproletarier) im Vergleich zu anderen Gebieten einer besonders starken Ausbeutung preisgegeben waren. Letzteres gilt auch für das Winzerwesen, wo sich in den dreißiger Jahren ein Lohnverhältnis zwischen Winzern und Eigentümern von Weinbergen herausbildete.

Die objektiven Bedingungen im Raum Ptuj, darunter die Folgen des Ersten Weltkrieges (die Lasten der Kriegsanleihen betragen im Bezirk Ptuj gut 27 Millionen Kronen), veränderte Marktbedingungen im neuen jugoslawischen Staat, die nicht durchgeführte Bodenreform, Auswirkungen der Weltwirtschaftskrise, schlugen sich in der An-

schauung der Arbeiter und ihrem Mangel an gesellschaftlichem Bewußtsein nieder. Opportunismus unter der Arbeiterschaft war oft eine Begleiterscheinung der sozialen Bewegungen, und aus diesem Grunde kam es nur selten zu einem Lohnkampf mit klar umrissenen Zielsetzungen. Dazu kann der Eisenbahnerstreik im April 1920 gezählt werden, der nach Ansicht der Behörden "staatsfeindliche Ziele" verfolgte, ferner die größte Streikaktion: der dreiwöchige Lohnkampf 1921 im Lederindustriebetrieb "Petovia" im Jahre 1921, wo die meisten Arbeiter beschäftigt waren, ebenfalls der eintägige Streik der Ptujer Eisenbahner und Angestellten im August 1923.

Angesichts des allgemein sinkenden Lebensstandards, der Teuerung und Not manifestierten sich die sozialen Unruhen nach dem Ersten Weltkrieg, während der Weltwirtschaftskrise und vor dem Zweiten Weltkrieg auch in Form von öffentlichen Volkskundgebungen oder einfach Protestversammlungen von Menschen, die sich in Not befanden (z.B. der Protest des Verbandes der Arbeiterfrauen/Zveza delavskih žena in deklet im Jahre 1933). Zu den sozialen Bewegungen nach dem Ersten Weltkrieg sind auch die Antiteuerungskundgebungen der Ortsorganisation der Jugoslawischen sozial-demokratischen Partei (Jugoslovanska socialno-demokratska stranka) und der Staatsbeamten in Ptuj im Jahre 1919 zu zählen, in den Jahren 1919-1920 der Kampf um die Anerkennung des Kollektivvertrags der Bau-, Holz- und Lebensmittelarbeiter sowie die Bestrebungen der Handelsangestellten nach Abschluß des Kollektivvertrags mit dem Handelsgremium, welches noch immer von den Vertretern des Deutschtum in Ptuj angeführt wurde. Die Winzerbewegung in den Jahren 1920-1921 (das Winzertreffen im Jahre 1920 bei Sveta Trojica in den Haloze - heute Podlehek) und weitere Bestrebungen in den dreißiger Jahren nach der Durchsetzung der Winzerordnung brachten keine Früchte. Die Angst vor dem Verlust der Arbeitsplätze trieb die Winzer in die Passivität.

Die Arbeitgeber beachteten die Rechte der Arbeiter nur wenig. Die Kollektivverträge wurden oft verletzt, etwa in Pirichs Lederfabrik, in Reinhardts Geflügelfarm, in der Bauindustrie, im Tischler- und Schneidergewerbe. Ende der dreißiger Jahre kämpfte man bei wachsender Teuerung um die Durchsetzung der Kollektivverträge, im Jahre 1940 fand die "Antiteuerungsaktion" in Ptuj einen großen Widerhall unter den Arbeitern und Angestellten. Die Behörden verfolgten politisch "Verdächtige". Einzelne Mitarbeiter der genannten Aktion wurden sogar gerichtlich verfolgt.

Die sozialen Bewegungen in der Zeit vor dem Zweiten Weltkrieg wurden von einer regen politischen Aktivität begleitet.